

A landscape photograph of a frozen pond. The foreground is dominated by a dense thicket of tall, dry, golden-brown reeds. The ground is covered in a layer of ice, with some patches of snow. In the background, a calm body of water reflects the sky and the trees. The trees are mostly bare, suggesting a late autumn or winter setting. The overall tone is serene and natural.

Landschapstriënnale 2020 high green

Innovating the landscape

Nationaal Landschap Het Groene Woud / Van Gogh Nationaal Park io
Ambitiedocument

13 september 2018

Voorwoord

In 2020 zijn Nationaal Landschap Het Groene Woud (HGW/VGNP i.o.) en Van Gogh Nationaal Park in oprichting (VGNP i.o.) gastregio voor de vijfde Landschapstriennale in Nederland. Op 21 juni jl gaf de Commissaris van de Koning Wim van de Donk in Liempde, midden in ons Brabantse landschap, het officiële startsein voor de organisatie ervan. Tevens werd door de Stichting Landschapstriennale en HGW/VGNP i.o., die het bestuur van de LT 2020 zullen vormen, een overeenkomst ondertekend.

Vanaf het allereerst moment dat het idee voor de organisatie van de LT 2020 ontstond heeft het provinciaal bestuur van Noord-Brabant dat ten volle ondersteund. Dat heeft ertoe geleid dat de provincie Noord-Brabant en HGW/VGNP i.o. zich als Parent (drager) voor de organisatie van de LT 2020 hebben aangemeld. Met onder andere Brabantstad, de drie Brabantse Waterschappen en de Brabantse Rabobanken vindt ten tijde van het schrijven van dit voorwoord overleg plaats over eenzelfde Parentschap van de LT 2020. Vertegenwoordigers van alle Parents vormen een Raad van Advies voor het bestuur van de LT 2020. De Adviesraad, die zal worden voorgezeten door gedeputeerde Van Merrienboer, zal uitdrukkelijk bij de besluitvorming over de organisatie worden betrokken.

De organisatie van de LT 2020 in het (Midden) Brabantse Landschap is niet alleen een enorme uitdaging maar vraagt vooral ook heel veel ambitie. Die ambitie is neergelegd in dit "Ambitiedocument Landschapstriennale 2020 HIGH GREEN". Om die ambitie vorm en inhoud te geven zijn naast energie en daadkracht ook allerlei soorten ondersteuning nodig. In het Ambitiedocument is aangegeven op welke wijze wij dat (gaan) opbouwen, wat we willen bereiken en wie we willen bereiken. En uiteraard is ook aangegeven wat het organiseren van de Landschapstriennale 2020 het (Midden) Brabantse Landschap na 2020 kan, zal en moet opleveren.

Uit het enthousiasme, de medewerking en de ondersteuning die wij in dit eerste half jaar ervaren hebben concluderen wij dat velen met ons in 2020 het (Midden) Brabantse Landschap lokaal, provinciaal en (inter) nationaal daadwerkelijk 'op de kaart willen zetten'.

Met dit Ambitiedocument in de hand willen wij in de komende tijd samen met u, parents, partners, sponsors en vrienden, uit Brabant en verder, bekijken hoe wij op basis van onze voornemens enerzijds en uw initiatieven, ideeën en vooral het enthousiasme anderzijds tot uitwerking van een concreet en aansprekend programma voor de LT 2020 en de organisatie ervan kunnen komen.

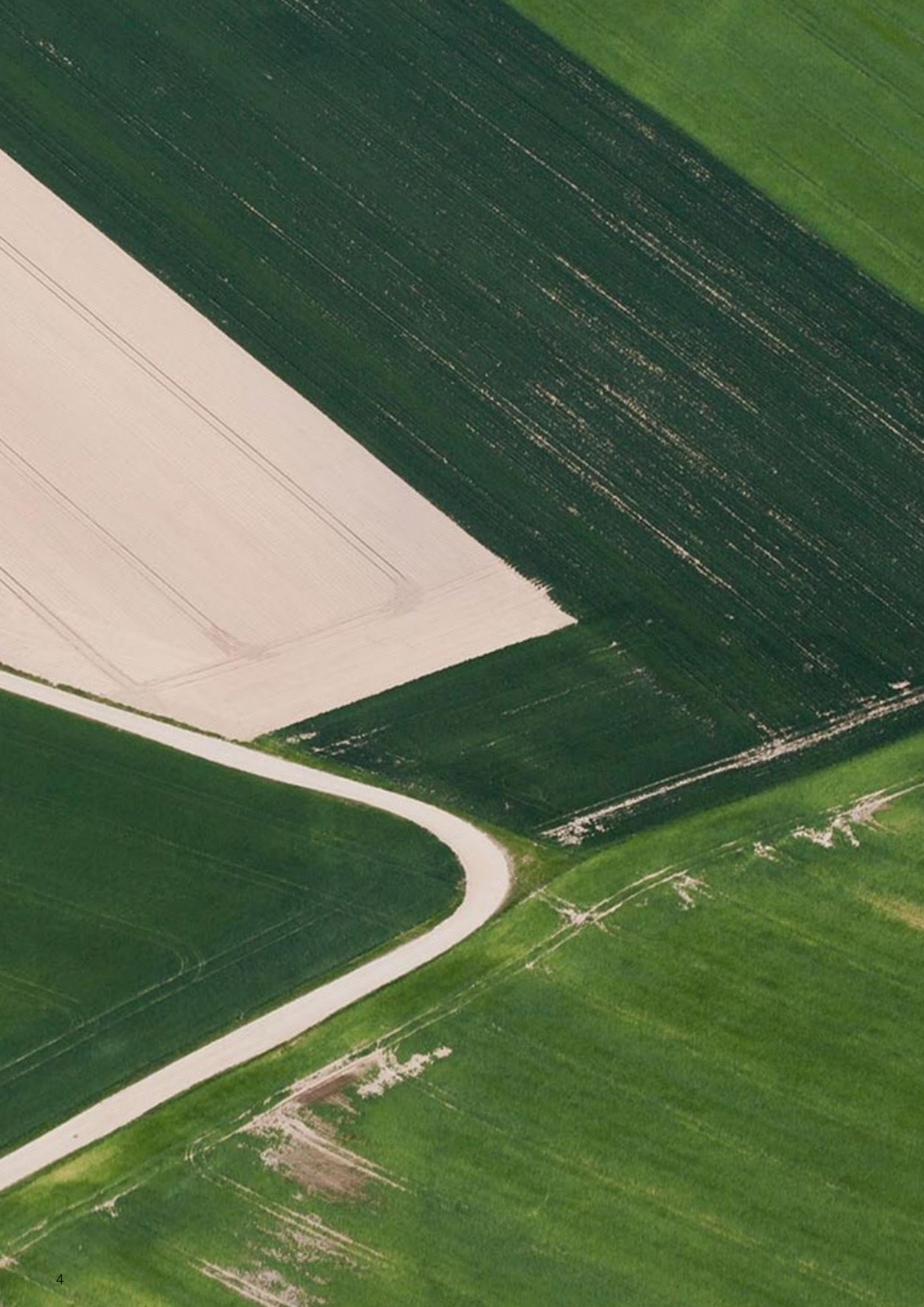
Wij vertrouwen daarbij niet alleen op "Ons Brabantse Land", maar ook op "Land" daarbuiten, onder het motto 'Op naar Brabant'.

Voorzitter Nationaal Landschap Het Groene Woud en Van Gogh Nationaal Park i.o.

Yvo Kortmann

Voorzitter Stichting Landschapstriennale

Eric Luiten

Inhoudsopgave

Voorwoord

1.	Vliegende start: op weg naar de Landschapstriënnale van 2020	8
2.	Panorama 2020: landschap prominent op de agenda	10
3.	De landschappelijke opgaven	12
4.	Programmering Landschapstriënnale 2020	18
5.	Op weg naar 2020: stapsgewijs ontwikkelen, vandaag beginnen	24
6.	Organisatie	26
	Colofon	31

Wat is de Landschapstriënnale?

De Landschapstriënnale is een driejaarlijks (inter) nationaal evenement, gericht op verleden, heden en toekomst van het Nederlandse landschap. Het is bedoeld voor iedereen die het belang van het landschap nu en in de toekomst erkent. De Triënnale 'landt' elke keer in een andere streek, bij voorkeur in gebieden die een flinke verandering doormaken. Ambitie van de Triënnale is dat het de maatschappelijke betrokkenheid bij het landschap **verbreedt**, de inzichten over het landschap **verdiept** en de ontwikkelingen in de gastregio **versnelt**. De opzet verschilt per editie, maar omvat altijd een groot aantal uiteenlopende activiteiten (van conferenties en ontwerpwedstrijden tot excursies, voorstellingen en landschapskunst) voor verschillende doelgroepen (van burgers en bestuurders tot onderzoekers en landschapsprofessionals). Binnen het geschetste 'geraamte' kunnen initiatieven

opgenomen worden van mensen en organisaties, die zich aan de Landschapstriënnale 2020 willen verbinden. Uitgangspunt is nadrukkelijk dat de Landschapstriënnale niet 'topdown' landt in het Groene Woud maar mét het veelzijdige netwerk daar wordt gecreëerd.

Eerdere edities vonden plaats in Apeldoorn (2008), Radio Kootwijk (2011), Park Lingezegen (2014) en de Haarlemmermeer (2017). In 2020 viert de Landschapstriënnale haar eerste lustrum. Het bestuur van de Landschapstriënnale bestaat uit de beroepsverenigingen van landschapsarchitecten (NVTL), stedenbouwkundigen (BNSP) en ingenieurs- en adviesbureaus (NL Ingenieurs). Het bestuur wordt voorgezeten door Eric Luiten, voormalig Rijksadviseur voor Landschap en Water. Het bestuur is ambitieus en wil de Landschapstriënnale ook internationaal stevig op de kaart zetten. Kijk voor meer informatie op <https://landschapstriennale.com/>

1. Vliegende start

Op weg naar de Landschapstriënnale van 2020

Vleugels

In 2016 sprak het bestuur van Nationaal Landschap Het Groene Woud (HGW/VGNP i.o.) de ambitie uit om gastregio te worden van de Landschapstriënnale van 2020. In het voorjaar van 2017 vonden de eerste gesprekken plaats tussen het bestuur van HGW/VGNP i.o. en dat van de Landschapstriënnale, en vrijwel meteen was duidelijk dat beide besturen elkaar konden vinden in de gezamenlijke ambitie om in 2020 een sterk en aansprekend programma neer te zetten. Op 21 juni 2018 ondertekenden beide partijen daartoe een samenwerkingsovereenkomst. De provincie Noord-Brabant heeft vanaf het begin de triënnale ten volle ondersteund en zich als parent voor de organisatie van de triënnale aangemeld.

De afgelopen maanden is er in gesprekken met talloze betrokkenen hard gewerkt aan de uitwerking van een aansprekend inhoudelijk narratief, met urgente ruimtelijke opgaven, én een concreet ambitiedocument. Vele partijen zijn enthousiast en zien de Landschapstriënnale als kans om het Brabantse landschap op de kaart te zetten en te versterken. Dat enthousiasme geeft vleugels.

Ambitiedocument: uitnodiging tot samenwerking

Dit ambitiedocument is bedoeld als onderlegger voor de samenwerkingsovereenkomst. Het schetst de koers waarlangs beide stichtingen de komende jaren gezamenlijk op willen trekken. Daarnaast is het ambitiedocument bedoeld om toekomstige parents en partners uit te nodigen om mee te doen. Daarvoor is het aan de ene kant nodig de inhoudelijke en organisatorische contouren van de Landschapstriënnale 2020 duidelijk te schetsen, zodat we kunnen werken vanuit een gemeenschappelijk beeld. Tegelijkertijd willen we onze parents en partners de ruimte bieden om het programma met eigen ideeën en wensen verder uit te bouwen.

Vanaf het najaar van 2018 bekijken we samen met onze parents en partners hoe we op basis van onze inhoudelijke focus enerzijds en de lopende initiatieven, ideeën en het enthousiasme van onze parents en partners anderzijds, tot een aansprekend programma kunnen komen.

2. Panorama 2020

Landschap prominent op de agenda

Het Groene Woud/Van Gogh Nationaal Park i.o. als gastregio; heel Brabant op de agenda

Nationaal Landschap Het Groene Woud / Van Gogh Nationaal Park i.o. is in september 2020 de gastregio van de Landschapstriënnale. Dáár gebeurt het. Dat is niet voor niets: juist in Het Groene Woud / VGNP i.o. komen grootschalige ruimtelijke opgaven op het gebied van klimaatadaptatie, water, energie, logistiek, wonen en natuur samen in een fijnmazig, dichtbevolkt, kennisintensief en waardevol metropolaan landschap. Dat wringt en daagt uit, maar biedt ook geweldige kansen.

De geografische afbakening en keuze voor Het Groene Woud / VGNP i.o. betekent niet dat andere thema's en regio's tijdens de LT2020 niet aan bod komen. Integendeel: het landschap van heel Brabant en Nederland staat op de agenda. Denk aan de versterking van het internationale vestigingsklimaat (high green for high tech), het metropolitane beekdallandschap van de grote steden, de ontwikkeling van de twee Nationale Parken van Wereldklasse (Van Gogh National Park i.o. en NL Delta), het Natuurnetwerk Brabant, de Zuiderwaterlinie of de innovatiekracht van Agro Food Capital.

Ook aansprekende nationale en internationale voorbeelden die passen bij de thematiek, worden op de Triënnale gepresenteerd.

Doelen

- **Versnelling en verdieping: blijvende verandering.** De Landschapstriënnale wordt een vliegwiel voor een nieuwe manier van werken aan de versterking van het Brabantse landschap. Van defensief naar creatief. Van compensatie naar transformatie naar waarde toevoegen. Onze ambitie is dat die verandering na de Triënnale beklijft, met nieuwe partners, nieuwe manieren van werken, nieuwe arrangementen, en nieuwe uitvoeringsprojecten. De Triënnale geeft een boost aan startende of lopende initiatieven.
- **Verbreding en nieuwe betrokkenheid.** De Landschapstriënnale wil nieuwe partijen en krachten betrekken bij de ontwikkeling van het landschap. Denk aan een grotere rol voor

bewoners, ondernemers en de creatieve sector. Zo kan er een boost gegeven worden aan het maatschappelijke netwerk in de regio en kunnen nieuwe partners gevonden worden.

- **Brabant (internationaal) op de kaart.** De Landschapstriënnale wil Brabant (inter) nationaal positioneren en promoten als innovatieve, vooruitstrevende en aantrekkelijke Europese regio: een economische en innovatieve topregio in een internationaal toplandschap.

Uitgangspunten

- **Veelzijdig festival: breed programma voor een brede doelgroep.** Een maand lang wordt het landschap onderzocht, bediscussieerd, versterkt en gevierd, op concrete plekken in Het Groene Woud / VGNP i.o. en omgeving. Het programma van de Triënnale spreekt zowel bewoners, ondernemers, maatschappelijke organisaties en bezoekers aan als de professionele (internationale) doelgroep van ontwerpers, bestuurders en beleidsmakers.
- **Concrete en zichtbare resultaten.** Essentieel voor het succes van de Triënnale is dat er concrete resultaten worden geboekt die het landschap versterken, ook in de voorbereidingsfase. Concrete resultaten en voorbeelden genereren enthousiasme en draagvlak.
- **Vrijplaats.** Naast formele trajecten over landschap, ruimtelijke ordening en omgevingsvisie creëert de Landschapstriënnale bij uitstek ruimte voor onderzoek, creativiteit en vrije discussie over de toekomst van het landschap.
- **Living example voor duurzaamheid.** Zowel in de organisatie als in de projecten streven we naar duurzaamheid. De organisatie en uitvoering van de Triënnale fungeert als 'living example'.
- **Stapsgewijs ontwikkelen, vandaag beginnen.** We hebben meer dan twee jaar de tijd om de Landschapstriënnale te ontwikkelen. Dat biedt meer kansen dan ooit om partners aan de Triënnale te verbinden en gezamenlijk tot een ambitieus programma te komen. Dat doen we stapsgewijs. We zijn al begonnen.

3. De landschappelijke opgaven

Delta in transitie

De Nederlandse delta behoort tot een van de meest verstedelijkte en welvarende regio's ter wereld. De druk op de ruimte is enorm. Infrastructuur, bebouwing, landbouw en natuur strijden om de beperkte ruimte. De onbebouwde kom is het domein geworden van felverlichte kassen, megastallen en logistieke hallen. Daartussen willen we ook nog prettig kunnen wonen, werken en recreëren. Ook de druk op ecologische waarden is groot. De economische groei van Nederland is grotendeels gebaseerd op fossiele grondstoffen, waarvan het gebruik leidt tot klimaatverandering, terwijl de laaggelegen en overvolle delta zelf juist kwetsbaar is voor de gevolgen hiervan. Om het tij te keren staat Nederland, samen met de rest van de wereld, aan de vooravond van noodzakelijke transitie die grote impact zullen hebben op onze omgeving. Dat geldt voor alle levensondersteunende systemen en landschapsvormende functies, zoals energie, voedsel, mobiliteit, wonen en waterveiligheid. De biobased economy, duurzame energieopwekking, circulariteit, klimaatadaptatie en de eiwittransitie zullen het stedelijk gebied, maar vooral ook het platteland zoals we dat kennen drastisch veranderen. De snelheid en de schaal van de veranderingen zullen met name in het buitengebied enorm zijn. Wordt het landschap het slagveld van of het fundament voor de grote omwenteling?

Noord-Brabant

In Brabant tekenen zich de uitdagingen voor het landschap duidelijk af. Brabant heeft een groeiende kenniseconomie en wil blijven behoren tot de top van innovatieregio's, wereldwijd. Naast stedelijke voorzieningen, speelt landschappelijke kwaliteit een belangrijke rol als vestigingsvoorwaarde voor kennisintensieve bedrijven en talentvolle werknemers. Het succes van een kennisregio wordt in toenemende mate bepaald door de quality of life tijdens, maar vooral ook buiten werktijd. In Brabant is de urgentie om landschappelijke waarden te behouden en te verbeteren dan ook extra groot.

Ook Brabant is onderdeel van de delta en ligt op de grens van zand en klei. Het vormt in vele opzichten een transitielandschap. Dat is al merkbaar in de ondergrond met dynamische overgangen tussen nat en droog, zand en klei, hoog en laag, zoet en zout. Deze graduele overgangen bieden gevarieerde

condities voor bijzondere natuur, zoals slikken, schorren, stuifduinen en kwelnatuur. Tegelijkertijd is Brabant een landschap van stromen, sporen, buizen en wegen waarlangs mensen, goederen en grondstoffen onderweg zijn tussen de Randstad, de Vlaamse Ruit en het Ruhrgebied. Brabant is dan ook een ideale vestigingsplaats voor logistieke bedrijvigheid. Anonieme hallen bepalen in toenemende mate het zicht op het Brabantse landschap vanaf de snelwegen en het spoor. De druk op de infrastructuur neemt juist ook door die ideale ligging sterk toe. Brabant kenmerkt zich daarnaast door intensieve landbouw en is een van de grootste vlees producerende concentratiegebieden ter wereld. Landschappelijke kwaliteit en een gezonde leefomgeving is dan ook niet vanzelfsprekend.

In het centraal gelegen beekdalenlandschap, tussen vijf Brabantse steden, is de uitdaging het grootst. Het is een gebied vol ruimtelijke contrasten, conflicten en uitdagingen, maar tegelijkertijd ook een lichtend voorbeeld van een waardevol cultuurlandschap waar recreatief gebruik, ecologische waarden en productiviteit hand in hand gaan. Hier is de frictie tussen een gewaardeerd fijnmazig mozaïeklandschap en het krachtenspel van verstedelijking, schaalvergroting en economische optimalisatie groot. Daar bovenop komen de grote transitieopgaven, die gebaat lijken bij robuuste, veerkrachtige structuren.

High Green, innovating the landscape

High Green gaat over het laden van het landschap met grote maatschappelijke opgaven waarbij tegelijkertijd waarde en schoonheid wordt toegevoegd aan het landschap. 'High Green' betreft de wederkerigheid tussen een 'slim' landschap en een innovatieregio. Een landschap van hoge kwaliteit (high green) fungeert als vestigingsvoorwaarde voor de kenniseconomie. Andersom kan de aanwezigheid van zoveel intelligentie bijdragen aan een 'innovatief' landschap waarin meerdere opgaven (productie, ecologie, recreatie) op slimme wijze worden verbonden. Dit vraagt om creatieve en mogelijk onorthodoxe oplossingen waarbij nieuwe ontwikkelingen worden gekoppeld aan nieuwe ruimtelijke kwaliteiten. Geen landschappelijke inpassing, maar landschapsontwikkeling. Geen verlies van landschap, maar het toevoegen van nieuwe landschappelijke en ecologische waarden.

Het landschap is daarbij niet langer de periferie van steden en dorpen, maar vormt de verbindende en dragende structuur van stedelijke en economische ontwikkelingen. Het moet mogelijk zijn om in de slimste regio ter wereld ook, samen met bewoners en ondernemers, het slimste landschap ter wereld te realiseren. Zodat stad en land een samenhangende werk- en leefomgeving worden en de gedroomde landschapsmetropool werkelijkheid wordt.

kleine schaal elkaar. Mondiale thema's moeten uiteindelijk op locatie tot uitwerking komen. Andersom moeten lokale projecten bijdragen aan grotere ambities op nationale en internationale schaal. Van grof naar fijn en van fijn naar grof. Net als de bodem van de delta. Tegelijk wordt vaak in Brabant al gewerkt aan deze opgaven en lijkt het mogelijk de koppeling met de praktijk relatief gemakkelijk te leggen.

Hoe kan de klimaatadaptatieopgave worden benut om het landschap aantrekkelijker te maken en samenhang te creëren tussen stad en land? De verbinding met Mozaïek Dommelvallei of het Deltaplan Hoge Zandgronden lijkt gemakkelijk te maken.

centrum voor Noordwest-Europa gemaakt. Groot dilemma is de enorme schaal van deze anonieme hallen, die meer en meer ons landschap gaan bepalen. En dat ook nog eens langs de steeds meer druk gevende hoofdinfrastructuur waardoor de zichtbaarheid enorm is. Hoe kunnen infrastructuur, bebouwing en landschap elkaar versterken? Dat vraagt iets van de architectuur van deze gebouwen, maar ook van de schaal van het landschap waarin ze staan. En hoe kan de beleving van het landschap vanaf de snelweg worden verbeterd? Deze opgave kan bijvoorbeeld worden verbonden met de ontwikkeling van Logistiek Park Moerdijk of het project Stallen in het Landschap van BKKC.

3. Vlees en vis

De landbouw zal moeten veranderen mede vanwege de grote ecologische druk die hij uitoefent op de bodem, het landschap en het milieu. Het moet niet alleen slimmer, het kan ook echt slimmer. De circulaire economie laat zien dat een economie die de natuurlijke kringlopen en systemen kopieert efficiënter en slimmer is. Onder andere door waarde toe te voegen aan wat voorheen als afval werd bestempeld en door stikstof- en fosfaatkringlopen meer in balans te brengen. En door de uitgeputte bodem met organische stof weer tot leven te wekken. Hoe ziet het circulaire voedsel- en grondstoffenproducerend landschap van de toekomst eruit? Kan dit worden gecombineerd met recreatief gebruik en ecologische waarden? Initiatieven als Brabants Bodem, Carbon Valley, Green Tech Boxtel of Food Heroes zijn hiermee al aan de slag.

4. Landscrapers

De kwalitatief hoogwaardige infrastructuren van Nederland hebben van ons land een logistiek

5. Productieve natuur

Hoe kunnen we het Natuurnetwerk realiseren? Hoe kan natuur worden gekoppeld aan andere ontwikkelingen waardoor nieuwe verdienmogelijkheden en daarmee realisatiemogelijkheden ontstaan voor nieuwe natuur? Daarbij kan gedacht worden aan 'productieve' natuur zoals bosbouw voor bouwmaterialen, boomkweek, voedselbossen en de productie van duurzame energie. Maar mogelijk zijn er nog andere, onverwachte combinaties en coalities van natuur en economie te maken. Samen verder ontwikkelen met het Groen Ontwikkelbedrijf Brabant lijkt voor de hand te liggen

Het Groene Woud wordt in 2020 onderdeel van het Van Gogh Nationaal Park. De doelstellingen van het Van Gogh Nationaal Park stroken met die van de Landschapstriënnale.

Van Gogh Nationaal Park (i.o.) inspireert en mobiliseert om met creativiteit te kijken naar de grote transities die op ons afkomen en die om een creatieve oplossing vragen. De kernwaarden daarbij zijn het authentiek Brabantse landschap, de centrale ligging in Brabantstad, de typische Bourgondische hartelijkheid en de gemeenschapszin en ondernemerscultuur.

VGNP i.o. zorgt daarbij voor:

- Positionering en agendering van het unieke Brabantse landschap op provinciaal, nationaal en Europees niveau als cruciale vestigingsfactor.

- Verbeelding van dat unieke landschap als slim en sterk counterpart van het economisch hart van Brabant.
- Beleving van dat unieke landschap.

Het is daarmee een programma dat de ambitie heeft om het landschap structureel en robuust te versterken en te promoten. Ook als vestigingsfactor. Dus beschikbaar, bereikbaar en toegankelijk voor de lokale bewoners, (kennis)werkers van ver en dichterbij, recreanten en toeristen.

Landschapstriënnale in 2020

Het Groene Woud / VGNP i.o. zal in 2020 de landingsplaats vormen voor de landschapstriënnale. Hier zullen we samen met ontwerpers, experts, bewoners, agrariërs en beleidsmakers ontwerpen aan en reflecteren op kansen voor de realisatie van de landschapsmetropool. Dat doen we aan de hand van een beperkt aantal (circa 10) vooraf geformuleerde opgaven. Het betreft concrete, internationaal relevante landschappelijke opgaven in Nederland met een focus op midden Brabant. Het zijn echter allemaal opgaven die ook spelen in andere gebieden in Nederland. De dilemma's en voorstellen zijn vertaalbaar naar andere locaties in Nederland en in andere deltametropolen. Deze opgaven geven structuur aan het inhoudelijke programma van de Landschapstriënnale. Samen vormen de opgaven een agenda voor het Nederlandse landschap.

Hierna volgt een eerste voorzet voor de 10 opgaven. In ieder van deze opgaven ontmoeten de grote en

1. High tech high green

In de Brabantse innovatieregio groeit het besef dat landschap, milieu en cultuur voorwaardelijk zijn voor het bestendigen van het hoogwaardige profiel van de gevestigde technologische industrie. Hoe kan de landschappelijke kwaliteit van Het Groene Woud / VGNP i.o. daar aan bijdragen en actiever worden ingezet voor de kenniseconomie en voor de omringende steden? Wat is daarvoor nodig? Welke rol zal Het Groene Woud / Van Gogh Nationaal Park daarin spelen? Hoe kan Het Groene Woud / VGNP i.o. tot diep in de steden doordringen en vice versa? Is het denkbaar dat bepaalde stedelijke voorzieningen (de Brabantse opera?), niet in de stad, maar in het landschap een plek krijgen?

2. Wassend water

Water is een belangrijke ruimtelijke drager voor het landschap tussen de Brabantse steden. Behalve een teveel aan water (retentieopgave) spelen droogte en zoetwatertekorten een steeds belangrijkere rol in het Brabantse watersysteem.

6. Zon en wind

Ruimtelijke kwaliteit en maatschappelijk draagvlak spelen een belangrijke rol bij de grootschalige opwek van duurzame energie. Bewoners en ondernemers moeten baat hebben bij deze ontwikkeling, die ook andere opgaven moet adresseren. Ontwerp speelt hierin een belangrijke rol. Er is behoefte aan inspirerende ruimtelijke ontwerpen waarin optimalisatie van de energetische opbrengst in balans wordt gebracht met ruimtelijke kwaliteit. Hoe creëren we energielandschappen die waarde toevoegen aan het landschap en waar we trots op kunnen zijn? Het interregproject ECCO van Het Groene Woud / VGNP i.o. en het initiatief voor tijdelijke zonneweiden in natuurgebieden van het Groen Ontwikkelbedrijf Brabant zijn deze weg al ingeslagen.

7. Avontuurlijk erfgoed

Het natuurlijke fenomeen van de Naad van Brabant en het inventief gebruik als (Zuider) waterlinie bieden ook aanknopingspunten voor een toekomstperspectief. Hoe kunnen we hier, in een van de meest dichtbevolkte gebieden van Europa, een recreatielandschap van formaat ontwikkelen, waar leisure, cultuurhistorie en natuur- en landschapontwikkeling hand in hand gaan? Geen lieflijk, arcadisch landschap met aangeharkte paden, maar woeste en deels ondoordringbare 'grensnatuur' die uitdaagt tot bijzonder recreatief gebruik. We sluiten aan bij het programma Zuiderwaterlinie waar diverse partners reeds hun bijdrage aan leveren.

8. De Groenstad

Er ligt een grote uitdaging voor de toekomst om woonomgevingen te maken die zelf landschappelijke waarde genereren in plaats van deze te ontlenuen of ontnemen aan het bestaande landschap. Woningen, woongebouwen en woonwijken die niet in het landschap gebouwd worden, maar met het landschap, waardoor zij onderdeel worden van het landschap dat zij zelf mede vormen. De lat ligt hoog. Kunnen we een woonlandschap ontwerpen in een vergelijkbare dichtheid als de gemiddelde buitenwijk, maar met een compleet andere, ruimtelijke en landschappelijke belevingswaarde? Het vergroenen van het stedelijk gebied staat hoog op de agenda van Brabantstad.

9. Datascape

Brainport mag zich de slimste regio van de wereld noemen. Maar hoe slim is het landschap? Met nieuwe technologieën, big data en blockchain kan het landschap veel beter 'uitgelezen' worden. Dat betekent dat er veel preciezer gehandeld kan worden naar wat gewassen nodig hebben. Het leert ons ook veel preciezer hoe het landschap wordt gebruikt door recreanten en bewoners en waar landschapsverbetering het meeste effect heeft. Hoe kunnen we de aanwezigheid van zo veel kennisintensieve bedrijven en onderzoeksinstituten benutten om hier het slimste landschap ter wereld te realiseren?

10. Blue zone

Blue Zones zijn de plaatsen in de wereld waar mensen langer en gezonder leven dan ergens anders op de wereld. Mensen die in één van deze plaatsen wonen worden vaker dan gemiddeld 90 of zelfs 100 jaar, in goede gezondheid, zonder medicijnen of invaliditeit. Beweging, stressreductie, plantaardig voedsel en luchtkwaliteit spelen daarbij een belangrijke rol. Hoe kan landschap hieraan bijdragen? Hoe kan onze landschapsmetropool een van de gezondste plekken op aarde worden?

4. Programmering Landschapstriënnale 2020

4.1 Hoofdpijnen

De landschapstriënnale 2020 bestaat qua ambitie uit de volgende onderdelen:

A. 10 Living Labs rond de 10 opgaven

B. Vaste Triënnale-onderdelen, zoals de Troonrede van het Landschap

C. Aanhaking bij lopende programma's; ruimte voor eigen initiatieven

In de aanpak en de werkorganisatie van de Landschapstriënnale 2020 ligt de focus op de organisatie en coördinatie van de onderdelen A en B, het rompprogramma van de Triënnale. Naast het rompprogramma biedt de Triënnale initiatiefnemers de mogelijkheid om eigen onderdelen aan het programma toe te voegen, mits die passen binnen de thematiek, bijdragen aan het totaalprogramma en voldoen aan de kwaliteitseisen van de Triënnale (onderdeel C). Hieronder worden de onderdelen verder uitgewerkt.

4.2 Tien living labs

Samen op reis: tien opgaven, tien locaties

De ruggengraat van de LT2020 wordt gevormd door een 'landschapsestafette' langs tien concrete locaties in en rond Het Groene Woud / VGNP i.o.. Op ieder van deze locaties staat een dag lang één van de tien opgaven (uit hoofdstuk 3) centraal. Tussen deze dagen reist de landschapstriënnale door naar de volgende locatie. De gekozen locaties staan model voor de betreffende opgave en/of laten een mogelijke oplossing zien. De tien opgaven staan niet op zichzelf; uiteraard vraagt elke opgave om een integrale aanpak. De keuze voor opgaven en locaties zorgen wel voor de noodzakelijke focus. We noemen deze tien dagen de 'livings labs'.

Samen vormen de Living Labs de agenda voor het landschap. In elk Living Lab komen de volgende aspecten aan bod: drie doelstellingen (verdiepen, versnellen, verbreden), drie schaalniveaus waarop de opgaven worden benaderd (mondiaal, Nederland, Het Groene Woud / VGNP i.o.) en drie (eigenaarschap, sense of place en ontwerpend onderzoek).

Idee is dat ieder van deze living labs wordt georganiseerd (en gefinancierd) door partners, die zich betrokken voelen bij een bepaalde opgave, in samenwerking met de organisatie van de Landschapstriënnale. De invulling van ieder van deze living labs is flexibel en zal in overleg worden bepaald.

Een living lab is een moment en locatie voor debat, bespiegeling, inspiratie en matchmaking. Iedereen die werkt aan het landschap of zich hierbij betrokken voelt is welkom. Daarbij kan worden gedacht aan ontwerpers, beleids-makers en experts, maar ook aan bewoners en gebruikers van het landschap. De kortstondige aanwezigheid van de triënnale op een locatie zal hier ook momentum voor de omgeving creëren.

Gedurende dag vinden de conferenties (kampvuurgesprekken) plaats en wordt daadwerkelijk gewerkt aan het landschap. In de avond kan de locatie eenmalig benut worden voor locatietheater. Er reist een mobiel restaurant met ons mee, dat maaltijden (lunch/diner pensant) serveert bereid met lokale, duurzame producten. Tijdens deze maal-tijden kunnen eventuele nieuwe coalities worden gesloten.

Op ieder van de locaties zal door een beeldend kunstenaar uitdrukking worden gegeven aan de betreffende opgave door middel van een interventie. We laten dus ook iets na op onze reis door het Brabantse landschap.

Het is een bewuste keuze om het gesprek over het landschap niet in een gebouw, maar 'buiten' in het

landschap te voeren. De activiteiten vinden daarom zoveel in de buitenlucht plaats of in een tijdelijke, transparante constructie van waaruit het landschap maximaal beleefbaar is. Deze constructie reist mee langs de 10 locaties en zorgt mede voor de herkenbaarheid van het evenement. Het probeert bezoekers maximaal in contact te brengen met de rijkheid en diversiteit van het landschap. We gaan op reis door het Brabantse landschap. Het is een dynamisch evenement in een dynamisch landschap. Een reizend evenement is ook een onderscheidende formule. Een evenement waar je bij moet zijn geweest, het liefst op alle locaties. Een evenement met veel herhalingsbezoek dus ook. Een evenement dat beklijft en waar nog lang over nagepraat zal worden.

Samenwerking

Basisidee is dat één of meer partijen een of meer van deze tien landschappelijke opgaven op zich nemen, zoals gemeenten, waterschappen, bedrijven, BrabantStad, kennisinstellingen, terreinbeheerders, maatschappelijke organisaties etc. Zij zijn – in nauw overleg met de curator - verantwoordelijk voor de organisatie van een eigen conferentiedag op één locatie over hun onderwerp tijdens de Triënnale 2020. Ook (de organisatie van) het voortraject (van 2018 tot 2020) hoort daarbij.

De ontwikkeling van een Living Lab vindt plaats in onderlinge samenwerking tussen de curator en de initiatiefnemers. De partners worden door de curator ondersteund met onder meer kennis en contacten.

Meedoen aan de Triënnale is niet vrijblijvend. Het betekent dat partijen zich verantwoordelijk voelen voor de organisatie van een compleet programma, dat onder meer bestaat uit congres / debat, tentoonstelling, publieksactiviteiten, excursie, landschapskunst / locatietheater, catering uit de regio, veld diner. Ook het voorbereidende (ontwerpde) onderzoek, samenwerking met kunstenaars, communitybuilding en/of de ontwikkeling van nieuwe sturingsconcepten in de periode 2018-2020 vormt onderdeel van de overeenkomst.

De living labs moeten in 2020 bij voorkeur tot tastbare landschappelijke resultaten leiden. Het kan daarbij gaan om al lopende projecten (die versneld of verdiept worden), of om nieuwe initiatieven.

3 "Dwarse" formats

De 10 fysiek-landschappelijke opgaven worden op drie verschillende manieren benaderd.

1. Eigenaarschap

In "kampvuurgesprekken", die plaats vinden in de Living Labs, staat de vraag centraal: van wie is het landschap? Van wie is de grond, en wie voelt zich de eigenaar? Wie beslist er over? Wie gebruikt het? Wie beheert het? Wie betaalt het? Kunnen we het landschap beschouwen als een "common", voor gemeenschappelijk gebruik? En wat betekent dat? Bij de invulling van dit dwarse thema gaat het ook om community building, om het betrekken van nieuwe partijen, om ondernemerschap, om nieuwe stad-landrelaties en om het zoeken naar nieuwe arrangementen. Participatie is een belangrijk onderdeel van de nieuwe Omgevingswet. Tijdens de Triënnale oefenen we hiermee. Daarmee komen we in de haarvaten van de samenleving.

2. Sense of place

Centraal in deze benadering staat de vraag naar de betekenis van het oude en het nieuwe landschap, en de verbondenheid van mensen daarmee - om identiteit, karakter en herkenbaarheid. We geven kunst, design, verbeeldingskracht en erfgoed een prominente plek in het debat over het ontwerp, de inrichting en het gebruik van landschap. Verwondering, verbeelding en verstoring helpen om op een nieuwe manier naar het landschap te kijken en om met ongedachte oplossingen te komen. Noodzakelijk om de uitdagingen voor het landschap in deze tijd aan te gaan. Op ieder van de locaties zal ook een interventie in het landschap worden gedaan. We vragen aan kunstenaars en ontwerpers om op deze locaties waarde toe te voegen aan het landschap dat uitdrukking geeft aan de betreffende opgave. Wanneer de triënnale verder trekt zal deze 'landkunst' achterblijven als getuige. Het initiatief van Brabants Landschap en Noord-Brabants Museum om in Herlaer een "buitenmuseum" te realiseren is hier al een sprekend voorbeeld van.

3. Ontwerpend onderzoek

De 'gesprekken in en over het landschap' zullen worden ondersteund door ontwerpend onderzoek dat plaatsvindt in de aanloop naar 2020. Tijdens de triënnale worden dus vooral ook de resultaten van 2 jaar casuïstisch vooronderzoek getoond en besproken. In dit vooronderzoek boren we ook nieuwe krachten aan. Veel hedendaagse vraagstukken zullen, op verschillende schaalniveaus, samenkomen in ontwerpend onderzoek dat steeds vaker een verkennende, inspirerende en sturende rol zal spelen vooraan in het proces, daar waar de opgave zelf onderwerp van ontwerp is. Integratie met andere kennisvelden is daarbij essentieel en het ruimtelijk ontwerp zal zich moeten verbreden van culturele betekenisdrager tot katalysator van maatschappelijke vernieuwing en aanjager van technologische innovatie.

Bij de uitwerking van de tien living labs komen deze aspecten als werkvormen en invalshoeken steeds terug, maar ook als zelfstandig onderdeel verdienen ze een podium tijdens de Triënnale. Ook hier zullen we partners zoeken voor een structurele samenwerking en bijdrage aan de organisatie en invulling van deze onderdelen.

4.3 Vaste programmaonderdelen

Elke editie van de Landschapstriënnale bestaat uit een aantal vaste programmaonderdelen. Deze behoren tot het rompprogramma. Het gaat daarbij in elk geval om:

- opening en sluiting;
- Troonrede van het Landschap;
- Summerschool;
- Diner pensant

4.4 Aanpalende activiteiten

Kruisbestuiving & samenwerking: aanhaken bij bestaande programma's

Er zijn naast de vele regionale landschaps-initiatieven verschillende grote, lopende initiatieven en programma's die aanknopingspunten bieden voor kruisbestuiving en samenwerking. Denk aan de IABR 2018 / 2020, Van Gogh Brabant / Visit Brabant, Dutch Design Week. Ook onderwijs- en onderzoeksinstituten kunnen bijdrage aan de Landschapstriënnale. Omdat het in al deze gevallen gaat om langjarige programmering, is het zaak om zo snel mogelijk te bekijken waar mogelijkheden en raakvlakken liggen, zodat programma's op elkaar afgestemd kunnen worden.

Ruimte voor initiatieven

De Landschapstriënnale wil partijen de ruimte bieden om hun eigen onderwerpen, onderzoeken of initiatieven te presenteren, of om een ondersteunende activiteit te organiseren. Uitgangspunt is nadrukkelijk dat de Landschapstriënnale niet 'topdown' landt in Het Groene Woud / VGNP i.o., maar mét het veelzijdige netwerk daar wordt gecreëerd. Zo zouden Brabantse musea tijdens de Landschapstriënnale een gezamenlijke tentoonstelling over het Brabantse landschap in de kunst kunnen organiseren. De Triënnale biedt graag de mogelijkheid om dergelijke onderdelen aan het programma toe te voegen, mits die passen binnen de thematiek, bijdragen aan het totaalprogramma en voldoen aan de kwaliteitseisen van de Triënnale.

4.5 Internationaal programma

Om het internationale karakter kracht bij te zetten, zal er samenwerking gezocht worden met 'zusterinnovatieregio's' waar vergelijkbare opgaven spelen. Voorbeelden van deze regio's zijn: Biotech region Munich, Route 128 Boston, Silicon Fen Cambridge, Silicon Valley Bay Area, Sophia Antipolis, Mobile Valley Stockholm, Espoo Helsinki, Grenoble, Bangalore IT.

5. Op weg naar 2020

Stapsgewijs ontwikkelen, vandaag beginnen

Koninklijke termijn

We hebben bijna twee jaar de tijd om de Landschapstriënnale te ontwikkelen. Dat biedt meer dan ooit kansen om partners aan de Triënnale te verbinden en gezamenlijk tot een ambitieus programma te komen. Dat doen we stapsgewijs, maar we wachten niet met uitvoeren tot 2020. We beginnen vandaag. Zo kunnen er stap voor stap concrete resultaten worden geboekt die het landschap versterken, die waarde toevoegen, ook in de voorbereidingsfase.

We bouwen de Triënnale geleidelijk op naar een groot evenement in 2020. Dat doen we stapsgewijs en liefst zo veel mogelijk volgens een vaste, herkenbare formule, met elk najaar een 'oploop'.

- Najaar 2018: Kick off: Brede (publieks) presentatie van het programma en de eerste samenwerkingspartners;
- September 2019: Sneak preview & review: veldbezoeken, aanscherping, bijsturing;
- September 2020: Landschapstriënnale.

6. Organisatie

Het ambitieniveau van de Landschapstriennale vraagt om een slagvaardige en flexibele werkorganisatie. Op hoofdlijnen zien we het volgende model voor ons.

Stichting Uitvoering Landschapstriennale 2020

Voor de voorbereiding, programmering en uitvoering van de Landschapstriennale 2020 richten we een daarop toegesneden stichting op. Hierin zijn de founding partners vertegenwoordigd. De stichting is de juridische entiteit die de overeenkomsten met de partners aangaat, mede verantwoordelijk is voor de financiën, en de werkorganisatie aanstuurt. Door de oprichting van een aparte stichting wordt de slagkracht en flexibiliteit vergroot, en worden de financiële risico's voor de founding partners verkleind.

Parents

Parents, de ouders van de triennale, zijn juist ook in de startfase van doorslaggevend belang. Zij maken het mogelijk daadwerkelijk te gaan bouwen en een event neer te zetten als katalysator voor de ontwikkeling van het Brabantse landschap. Dan gaat het niet om afzonderlijke projecten of programma's, maar om de Landschapstriennale als geheel. Zij geven de organisatie de ruimte, en zetten zich ook zelf in om partners te betrekken, verbindingen te leggen tussen partijen, projecten te selecteren en aan te jagen en professionals en publiek te laten zien dat het in Brabant gebeurt. Daarvoor stelt, naast de eigen inzet, elke parent een bedrag van € 60.000 beschikbaar, om de triennaleorganisatie op te bouwen en aan het werk te zetten.

De Landschapstriennale 2020 wordt aangestuurd door een op te richten stichting LT20, die eindverantwoordelijk is. Spil in de programmering van de triennale zijn de hoofdcurator, voeren van regie op concept en inhoud, en de zakelijk leider, vastleggen van afspraken, middelen en

verantwoording. De parents van de Triennale sturen actief mee, omdat zij willen borgen dat het event ook voor hen de betekenis en impact heeft die zij ervan verwachten. Hen wordt gevraagd zitting te nemen in een Raad van Advies, die de stichting en de curator voedt met ideeën en perspectieven voor de koers en het programma. De stichting houdt de Raad van Advies nauw betrokken, sondeert voorgenomen stappen en legt verantwoording af.

Parents worden uiteraard met voorrang uitgenodigd voor alle triennaleonderdelen en als zodanig vermeld in alle triennale-uitingen. De parents en hun rol worden belicht op de website, in nieuwsbrieven en publicaties en via social media. De parents krijgen ook de gelegenheid om hun visies en opvattingen via de triennalekanalen over het voetlicht te brengen.

Bent u geïnteresseerd om als parent de Landschapstriennale 2020 mogelijk te maken? De voorzitter van HGW/VGNP i.o., Yvo Kortmann, en de voorzitter van de Stichting Landschapstriennale, Eric Luiten, geven daar graag met u verder invulling aan.

Partners

De Landschapstriennale 2020 wordt gedragen door de parents, en opgebouwd samen met de partners. Partners zijn partijen die een opgave 'adopter' of een onderdeel/dagdeel van het programma tijdens de Triennale voor hun rekening nemen. De partners dragen de verantwoordelijkheid voor inhoud (desgewenst met een eigen curator), financiering en organisatie onder auspiciën van de Landschapstriennale. Partners kunnen uiteraard bestaan uit een samenwerking tussen partijen. De triennaleorganisatie spant zich in om dat soort verbindingen tot stand te brengen. De Landschapstriennale wordt daarmee een beweging die samenwerking en betrokkenheid voorop stelt en zo tot resultaten komt.

In de komende maanden wordt geïnventariseerd welke partners de verschillende thema's en deelprogramma's uit het ambitiedocument High Green voor hun rekening kunnen nemen. De daaruit resulterende voorstellen worden voorgelegd aan het stichtingsbestuur en de Raad van Advies.

Sponsors

Sponsors dragen de Landschapstriënnale een warm hart toe en dragen financieel bij aan het event overall of aan één van de onderdelen. Sponsors worden vermeld en met voorrang uitgenodigd.

Kernteam: curator & ondersteuning

Om tot een aansprekend en (financieel en organisatorisch) stevig programma te komen, is vanaf september 2018 een kleine, professionele en slagvaardige werkorganisatie nodig. In dit team is expertise nodig op het vlak van algemene en zakelijke directie, inhoud en programmering, organisatie en productie, administratie, contractvorming en relatiemanagement, sponsoring en subsidies, en communicatie.

Het inhoudelijk hart van de Triënnale wordt – net als in de editie van 2017 - gevormd door een klein curatorenteam. De curator werkt de inhoudelijke hoofdlijnen uit en bewaakt de inhoud en kwaliteit van de Triënnale. We stellen voor om te werken met een hoofdcurator en enkele andere curatoren, die verantwoordelijk zijn voor een of meer inhoudelijke thema's / locaties.

De hoofdcurator wordt door de stichting aangesteld en valt onder de eindverantwoordelijkheid van de stichting. De curatoren werken samen met en in opdracht van de partners aan de thema's en ondersteunen bij de uitwerking en financiering van de thema's en de toepassing van de verschillende formats.

Colofon

Dit ambitiesdocument is geschreven in opdracht van Stichting Landschapstriënnale en Nationaal Landschap Het Groene Woud.

Auteurs:

Studio Marco Vermeulen

Marco Vermeulen

Stichting Landschapstriënnale

Rob van Aerschot

Bureau Streekwerk

Peter van Oers

Bureau Overland

Hans Bleumink

Opdrachtgevers:

Stichting Landschapstriënnale

Het Groene Woud / VGNP i.o.

landschapstriënnale

Copyright

Alle rechten voorbehouden.

Niets in deze uitgave (tekst en beeld) mag worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, zonder voorafgaande toestemming van de betreffende auteur. Pas na toestemming van de auteur kunnen tekst en beelden gebruikt worden onder voorwaarde van naamsvermelding. Tekst en beelden mogen niet voor commerciële doeleinden worden gebruikt. Tekst en beelden mogen niet worden aangepast of gebruikt worden in andere teksten of beelden. Niet alle rechthebbenden van de gebruikte illustraties konden worden achterhaald. Belanghebbenden worden verzocht contact op te nemen met Stichting Het Groene Woud in de persoon van Willy Thijssen.

Disclaimer

Dit betreft een visiedocument; er kunnen geen rechten aan ontleend worden.

De uitgever en makers aanvaarden geen aansprakelijkheid voor schade als gevolg van onjuistheden en/of gedateerde informatie.

